

Andrzej Miciński*

ROLA PROGNOZOWANIA

W PODEJMOWANIU PRZEDSIĘWZIĘĆ INTEGRACYJNYCH W RWPG

Obserwowane w okresie powojennym w gospodarce światowej tendencje do tworzenia ugrupowań integracyjnych są następstwem obiektywnego procesu, wynikającego z rozwoju sił wytwórczych, określonego mianem internacjonalizacji zjawisk gospodarczych. Dokonujący się wraz z rozwojem sił wytwórczych społeczny podział pracy przekracza granice gospodarek narodowych, przekształcając się tym samym w międzynarodowy podział pracy. Towarzyszy temu przyspieszenie dynamiki wymiany międzynarodowej, powstanie nowych form wymiany, jak specjalizacja czy kooperacja w skali międzynarodowej a także wzrost znaczenia handlu zagranicznego dla gospodarek narodowych.

W rezultacie wzrastającej współzależności gospodarczej w skali międzynarodowej dochodzi do sytuacji, gdy zaistniała zbieżność celów gospodarczych stanowi przesłankę wszczęcia procesów integracyjnych¹. Powstanie gospodarczego ugrupowania integracyjnego wymaga ustalenia i zaakceptowania przez uczestników celów wspólnej polityki gospodarczej i sposobów ich osiągnięcia. Zapoczątkowany

* Dr, adiunkt w Zakładzie Ekonomiki Handlu Zagranicznego UŁ.

¹ "Miejsce ostrej konkurencji między krajami, która prowadzi - zwłaszcza w sytuacji kryzysu gospodarczego - do antagonizmu (dyskryminacja, embargo, wojna handlowa) zajmuje sytuacja, w której większość krajów uznaje, że koszty konkurencji są zbyt wysokie w stosunku do osiągniętych dzięki niej korzyściom i decyduje się na współpracę gospodarczą..." Por. E. D r a b o w s k i, Międzynarodowe stosunki ekonomiczne i finansowe, Warszawa 1979, s. 258.

zostaje tym samym proces łączenia odrębnych i samodzielnych dotychczas gospodarek narodowych we wspólny system gospodarczy. Dla krajów uczestniczących w integracji stanowi to istotną zmianę sytuacji. Chcąc realizować korzyści ekonomiczne², jakie przynieść może integracja, stworzyć muszą określony mechanizm koordynacji poczynani wewnątrz ugrupowania oraz w sposób jednolity uregulować stosunki z krajami do niego nie należącymi. W rezultacie powstaje nowe zjawisko gospodarcze - organizm charakteryzujący się z jednej strony określoną strukturą zewnętrzną (na którą składają się jego elementy gospodarki państw członkowskich oraz ich powiązania wzajemne) z drugiej zaś strony - tworzący nowe specyficzne powiązania z gospodarką światową, stanowiącą jego otoczenie. Powołane przez kraje członkowskie, dla realizacji celów integracji, instytucje ogólne i wyspecjalizowane są nowym ośrodkiem - jeśli nawet nie zawsze decydowania - to w każdym razie gromadzenia i przetwarzania informacji służących podejmowaniu decyzji. Źródła tych informacji to znowu - z jednej strony kraje członkowskie integracji, a z drugiej - ich otoczenie międzynarodowe.

Powołana w 1949 r. Rada Wzajemnej Pomocy Gospodarczej jest międzynarodową organizacją ekonomiczną państw socjalistycznych. Uzasadniony wydaje się pogląd, że o powołaniu RWPG w większym stopniu decydowały czynniki polityczne niż konieczność międzynarodowej specjalizacji³. Tezę taką potwierdza fakt, iż do Rady przystępowały kraje o wyraźnie zróżnicowanym potencjale gospodarczym, różnym poziomie rozwoju i słabych uprzednio wzajemnych więzach ekonomicznych. Zasadnicze cele współpracy krajów socjalistycznych w początkowym okresie funkcjonowania Rady to przys-

² Według E. Drabowskiego integracja stwarza korzystne warunki w następujących dziedzinach życia gospodarczego: a) rozszerza rynki zbytu, co daje możliwość zwiększania skali produkcji i osiągnięcia niższych kosztów jednostkowych w produkcji; b) stwarza większe możliwości powstawania zyskowych inwestycji w gospodarce narodowej; c) rozwija na większą skalę specjalizację produkcji pogłębiając międzynarodowy podział pracy; d) zwiększa konkurencję zagranicy przez otwarcie gospodarki krajowej dla towarów pochodzących z krajów członkowskich, co zapobiega lub eliminuje proces monopolizacji rynku krajowego; e) zwiększa siłę przetargową w stosunku do krajów trzecich, co może dać poprawę terms of trade uczestnikom integracji. D r a b o w s k i, op. cit., s. 261.

³ Por. P. G l i k m a n, Rachunek ekonomiczny we współpracy krajów RWPG w dziedzinie inwestycji, Warszawa 1970, s. 21.

pieszenie powojennej odbudowy gospodarek i stworzenie podstaw uprzemysłowienia w krajach mniej zaawansowanych ekonomicznie. Dopiero w dalszym etapie funkcjonowania za istotne zadanie Rady uznano kształtowanie międzynarodowego podziału pracy w ramach ugrupowania. W 1971 r. w "Kompleksowym programie dalszego pogłębiania i doskonalenia współpracy i rozwoju socjalistycznej integracji gospodarczej krajów członkowskich RWPG" - po raz pierwszy w oficjalnym dokumencie Rady - użyto zwrotu integracja gospodarcza dla określenia wzajemnej współpracy zrzeszonych w tej organizacji krajów socjalistycznych. Nie jest istotne, w którym momencie pomiędzy tymi dwiema datami, konieczność rozwijania różnych form podziału pracy w skali międzynarodowej stała się równorzędnym - obok wspólnoty ideowo-politycznej - motywem współpracy. Nie ulega jednak wątpliwości, że integracja socjalistyczna jest zjawiskiem nowym - i to nie tylko z racji krótkiego okresu funkcjonowania, ale przede wszystkim dlatego, że wprowadza nowe, niesprawdzone uprzednio metody działania. Stąd formy realizacji międzynarodowej integracji socjalistycznej winny ulegać ciągłej ewolucji w rezultacie konfrontacji nowych rozwiązań z praktyką gospodarczą. Mechanizm współpracy krajów RWPG jest w pierwszym rzędzie określony charakterem stosunków ekonomicznych, panujących w integrujących się krajach, dlatego planowanie stanowi główną metodę organizacji procesów integracyjnych. Istotne jest przy tym, że w RWPG nie ma organów ponadnarodowych, które ograniczałyby suwerenność krajów członkowskich. Fakt ten decyduje o tym, że podstawową formą wspólnego planowania jest koordynacja planów narodowych realizowana w oparciu o zasadę wzajemnych korzyści. Prognozowanie stanowi wstępną fazę procesu budowy planów.

Jako podstawa konstrukcji każdego planu, prognoza odgrywa szczególną rolę wszędzie tam, gdzie w grę wchodzi zjawiska gospodarcze o zasięgu międzynarodowym, stanowiące dla każdego kraju element warunków działania niezależny - bądź w niewielkim tylko stopniu zależny - od woli decydenta. Celem artykułu jest próba określenia roli prognozowania w podejmowaniu przedsięwzięć integracyjnych w ramach RWPG. Celowe wydaje się wcześniejsze, skrócone wyjaśnienie niektórych pojęć z zakresu problematyki prognozowania gospodarczego. Literatura dostarcza wielu prób definiowania pojęcia prognozowanie. Odsyłając zainteresowanych Czytelników do

pozycji źródłowych⁴ dla potrzeb dalszych rozważań przyjęto tu następujące określenie: "Prognozowaniem nazywamy oparte na podstawach naukowych przewidywanie przebiegu i stanu możliwych (prawdopodobnych) przyszłych zdarzeń (rzeczy, faktów, zjawisk)"⁵. Istotą prognozowania jest przewidywanie - a więc "domyslanie się tego, co zajdzie z określonym prawdopodobieństwem..."⁶. To domyslanie się staje się, w rozumieniu powyższej definicji, prognozowaniem z chwilą, gdy podmiot przewidujący korzysta w trakcie przewidywania z szeroko rozumianych zdobyczy nauki. Prognoza, wynik procesu przewidywania, to naukowo uzasadniony sąd o prawdopodobnych przyszłych zdarzeniach. Literatura na ogół wyraźnie odróżnia przewidywanie przyszłości (którego szczególnym przypadkiem jest prognozowanie) od kształtowania przyszłości. Kształtowanie przyszłości - czyli celowe wywarcie wpływu na przebieg zdarzeń w przyszłości poprzez podjęcie decyzji lub poprzez przygotowanie projektu decyzji - jest domeną planowania bądź programowania. Prognozowanie jest działalnością o charakterze poznawczym i samo w sobie nie zawiera intencji wpływania na zdarzenia przyszłe. Nie oznacza to jednak, że prognoza nie jest w kształtowaniu przyszłości przydatna. Przeciwnie - może i powinna być jedną z podstaw budowy programu czy planu. Jedynie w wyniku prognozowania podmiot decydujący (planujący) może uzyskać odpowiedź na dwa, ważne przy budowie planu pytania. Po pierwsze - jak prawdopodobnie przebiegać będą w przyszłości zjawiska wpływające na realizację celów a niezależnie od woli decydującego⁷, jaki bę-

⁴ Por. m. in. W. Rołbiecki, Przewidywanie przyszłości, Warszawa 1970; K. Secomski, Prognostyka, Warszawa 1970; H. D. Hausteijn, Prognozy gospodarcze, Warszawa 1972; Z. Madej, J. Pajestka, Programowanie i przewidywanie przyszłości, Warszawa 1968; K. Secomski, Elementy polityki ekonomicznej, Warszawa 1970.

⁵ Por. A. Filasiewicz, Prognoza, plan, program, Warszawa 1977, s. 18.

⁶ Por. T. Kotarbiński, Walory dobrego planu, "Nauka Polska" 1961, z. 1.

⁷ B. Winiański zalicza do warunków działania niezależnych od centrum decyzyjnego a tym samym nie podlegających planowaniu a tylko prognozowaniu: a) warunki demograficzne; b) postęp naukowy, techniczny, organizacyjny; c) przyszłe potrzeby wynikające ze zmienionych przyszłych stosunków międzyludzkich; d) warunki otoczenia kraju; (por. B. Winiański, System planowania gospodarki narodowej, Warszawa 1971).

dzie ich rodzaj, siła, kierunek oddziaływania. Po drugie - jakie będą prawdopodobne przyszłe zdarzenia, związane z realizacją założonych celów, przy założeniu że podmiot decydujący nie zmieni zasad swojego postępowania. Prognoza dostarcza więc informacji ułatwiających podjęcie decyzji, służących uzasadnieniu wyboru. Może też stanowić podstawę informacyjną do zmiany decyzji (korekty planu) w trakcie jej realizacji. Z tego punktu widzenia prognoza jest z pewnością ważnym czynnikiem racjonalizującym podejmowanie decyzji.

Warto zastanowić się na czym polegają naukowe podstawy prognozowania. Wydaje się, że wymóg naukowości oznacza po pierwsze konieczność oparcia prognozy na diagnozie badanego zjawiska - to jest na wyczerpującej analizie jego dynamiki, w ujęciu historycznym i opisie stanu istniejącego z wykorzystaniem metod i technik analitycznych właściwych danej dziedzinie nauki. Po drugie - choć nie jest to już tak oczywiste⁸ - samo przeniesienie wykrytych tendencji w przyszłość powinno odbywać się przy zastosowaniu technik dostarczanych przez dyscypliny naukowe - logikę, matematykę, statystykę, ekonometrię czy cybernetykę. W dostępnej literaturze dzieli się często ogół technik prognostycznych - stosując kryterium stopnia sformalizowania - na techniki opisowe i statystyczne (ekonometryczne). Wybór techniki uzależnia się od licznych czynników, jak np. charakter prognozowanego zjawiska, kompletność danych statystycznych, horyzont prognozy, będąca do dyspozycji technika przetwarzania danych, koszty i inne. Często postuluje się równoległe wykorzystanie kilku technik i konfrontowanie ich wyników. Wybór techniki prognozowania wywiera niewątpliwie wpływ na trafność prognozy. Nie jest jednak jedynym czynnikiem warunkującym dokładność prognozowania. O innych, nie mniej ważnych, będzie jeszcze mowa dalej.

W prezentowanym artykule przyjęto robocze określenie przedsięwzięcia integracyjnego w ramach RWPG, jako planowego i celowego działania krajów członkowskich, podejmowanego w związku z realizacją celów integracji. Jak widać jest to określenie szero-

⁸ Wyjaśnienia wymaga rola intuicji w badaniach prognostycznych. Niektórzy autorzy uważają, że myślenie intuicyjne, będąc procesem podświadomego łączenia wyników myślenia systematycznego jest również rodzajem myślenia naukowego (choć nie systematycznego). Nie jest to jednak opinia powszechna.

kie, obok działań wycinkowych w sferze produkcji czy wymiany (przedsięwzięcia kooperacyjne czy specjalizacyjne) obejmuje tworzenie wspólnych instytucji, czy organizacji wyspecjalizowanych, podejmowanie wspólnych przedsięwzięć inwestycyjnych, wspólne działania na rynkach trzecich, jak również zmiany w mechanizmie funkcjonowania integracji.

Jedną z podstaw⁹ podejmowania przedsięwzięć integracyjnych w ugrupowaniu gospodarczym państw socjalistycznych winny się stać prognozy, a właściwie spójny wielostronny system prognoz. Nie jest to zresztą postulat nowy - zawierają go liczne dokumenty oficjalne RWPG. Podstawowymi informacjami prognostycznymi w tym zakresie powinny być sporządzane niezależnie od siebie (ale według tych samych zasad formalnych, zapewniających wzajemną porównywalność) prognozy krajowe. Krajowe badania prognostyczne powinny obejmować względnie szeroki zakres zjawisk społeczno-gospodarczych, uznanych przez kraje członkowskie za najważniejsze dla rozwoju wspólnoty. Obok prognoz potrzeb i możliwości ich zaspokojenia krajowego, dotyczących podstawowych działów gospodarki, chodzi tu także o przewidywania demograficzne, wzrostu stopy życiowej ludności, prognozy postępu naukowo-technicznego bądź zmian otoczenia zagranicznego. Takie systemy prognoz, konstruowane oddzielnie w każdym z krajów członkowskich, informować mają przede wszystkim suwerenne władze państwowe o najbardziej prawdopodobnym biegu badanych zjawisk, stanowiąc jedną z przesłanek budowy średnio- i długookresowych planów narodowych. Współpraca wzajemna w tym etapie prac prognostycznych obejmuje głównie - poza wspomnianymi wcześniej ustaleniami odnośnie dziedzin i wzajemnej porównywalności - wymianę doświadczeń, dotyczących organizacji i metodologii prognozowania.

Drugi etap prac prognostycznych można by nazwać integracją odrębnych prognoz narodowych. Integracja taka może się dokonywać, w ośrodku przetwarzania tego typu informacji, na wyższym szczeblu całego ugrupowania. W ramach ustalonych zakresów działalności powinny się tym zająć powołane przy RWPG instytucje czy organizacje wyspecjalizowane. Integracja prognoz narodowych polega głównie na

⁹ Ważna rola powinna przypadać w tym względzie rachunkowi ekonomicznemu. Problem ten wykracza poza zakres artykułu.

ich zestawieniu w prognozę dla ugrupowania jako całości. Zasada suwerenności państw członkowskich wymaga takiego trybu postępowania. Nie wyklucza to jednak możliwości i celowości budowania prognoz wybranych dziedzin czy zjawisk oddzielnie na szczeblu wspólnoty (np. wymiany wzajemnej czy postępu naukowo-technicznego).

Wyniki zestawienia pozwalają formułować wnioski dotyczące przyszłych potrzeb wspólnoty w konkretnych dziedzinach gospodarki i możliwości ich zaspokojenia w ramach ugrupowania. Daje to możliwość przewidzenia zagrożeń - wewnętrznych barier materialnych, technicznych, społecznych i innych - rozwoju gospodarczego krajów Rady. Tym samym powstaje szansa zapobieżenia zagrożeniom poprzez podjęcie odpowiednich, wzajemnie uzgodnionych przedsięwzięć. Wyniki zestawienia prognoz narodowych powinny być szeroko wykorzystywane w procesie koordynacji planów (zwłaszcza w przypadku koordynacji multilateralnej). Integracja sprzyja przede wszystkim - poprzez kreowanie międzynarodowego podziału pracy - rozwojowi wymiany w ramach wspólnoty. Nie powinno to jednak ograniczać dążeń do autarkicznego rozwoju ugrupowania, rozwoju niezależnego od międzynarodowego otoczenia. Otoczenie zagraniczne jest dla ugrupowania integracyjnego źródłem zaopatrzenia w dobra deficytowe (np. niektóre surowce, zaawansowana technologia itd.) oraz źródłem zakupu towarów, które nie mają charakteru strategicznego, a których wytwarzanie wewnątrz wspólnoty jest nieefektywne. Wynika stąd potrzeba budowy na szczeblu Rady prognoz otoczenia międzynarodowego w wybranych dziedzinach (zgodnych tematycznie z prognozami krajowymi) co najmniej z dwóch punktów widzenia. Po pierwsze - z punktu widzenia możliwości i źródeł pokrycia zapotrzebowania na towary, które są deficytowe we wspólnocie. Po drugie - z punktu widzenia długookresowych zmian w kształtowaniu się międzynarodowego podziału pracy w skali światowej. Dostosowanie się do tych zmian, poprzez zmiany struktury produkcji i wymiany z otoczeniem w okresie długim, pozwoliłoby na obniżenie społecznych kosztów rozwoju wspólnoty. Tak więc i wyniki prognoz otoczenia międzynarodowego powinny być podstawą do podejmowania określonych działań w ramach ugrupowania - uzgodnionych wspólnie przedsięwzięć.

Błędy w prognozowaniu są nieuniknione. Wynika to z probabilistycznego charakteru prognozy jako sądu o zjawiskach przyszłych. Z drugiej strony prawidłowość prognozy, weryfikowalna nie-

stety dopiero z upływem czasu, warunkuje prawidłowość podjętych w oparciu o nią decyzji. W zakończeniu warto choć ogólnie sformułować postulaty, jakie spełniać powinny prace prognostyczne, o których tu mowa, z punktu widzenia otrzymywania możliwie najlepszych prognoz. Przede wszystkim prognozowanie nie może być działalnością doraźną, uruchamianą w celu sporządzenia potrzebnej prognozy i kończącą się wraz z wykonaniem zadania. Musi to być permanentny proces gromadzenia informacji historycznych i przetwarzania ich w prognozy przez wyspecjalizowane ośrodki prognostyczne wspólnie koordynujące swe prace. Postulowana ciągłość prac prognostycznych umożliwia budowę prognoz kroczących, gdzie wyniki studiów prognostycznych są stale weryfikowane nowymi informacjami. Wymusza to także organizowanie trwałych przebiegów informacyjnych pomiędzy gospodarką i ośrodkiem badań prognostycznych. W każdym kraju budowane prognozy powinny stanowić uzupełniający się, konsystentny system, oparty na niesprzecznych założeniach, w którym zmiana jednego ważnego elementu automatycznie wpływa na inne z nim powiązane, podobnie jak to ma miejsce w gospodarce. Wiąże się z tym nie tylko konieczność koordynowania prac prognostycznych przez powołane do ich prowadzenia ośrodki odnośnie do trybu terminów opracowania i horyzontu prognoz, stopnia agregacji danych wyjściowych itp., ale także potrzeba wzajemnej wymiany informacji pomiędzy ośrodkami i postępowania iteracyjnego w celu uzyskania zgodnych wyników.

Andrzej Miciński

ROLE OF FORECASTING IN LAUNCHING INTEGRATION VENTURES WITHIN THE CMEA

The integration of socialist countries is a new phenomenon. The forms of its implementation should undergo an evolution on the way of confrontation between novel solutions and the economic practice. Forecasting should become one of foundations for launching integration ventures within the CMEA. The forecasts of the CMEA member countries summed up at the integration level allow to formulate conclusions with respect to future needs of the community in definite areas of the economy and possibilities of meeting these needs within the CMEA framework. This will provide a possibility of predict-

ing the possible barriers to the economic development of the member states creating simultaneously a chance of preventing them through undertaking appropriate measures.

In turn, the forecasts concerning the international environment of the grouping provide information on future possibilities and sources of supplying deficit commodities within the grouping as well as changes in the international labour division on the world scale. Adjustment to these changes allows to reduce the social costs of the community's development. For such forecasting to be able to accomplish the planned tasks it must be organized within a coherent system operating in a continuous manner.